

UO‘T: 633.34:631.53.01

**SOYANING «VODIY JILOSİ» NAVI BIRLAMCHI
URUG‘CHILIGIDA BIRINCHI VA IKKINCHI YILGI OILALARNI
SINASH NATIJALARI**

Siddiqov Ravshanbek Inomjonovich direktor, q.x.f.d., professor,
Rossiya va Turon FA akademigi, ORCID: 0009-0008-0218-7514

Mo‘minov Elyor Musajonovich, tadqiqotchi.
Don va dukkakli ekinlar ilmiy tadqiqot instituti.

(E-mail): ddeiti-19@mail.ru

Mirzabdullayev G‘olibjon Nurali o‘g‘li,
SPE va KITI Namangan ITS q.x.f.f.d.,(PhD)

Annotatsiya. Maqolada 2023–2024 yillarda «Vodiy jilosi» soya navining birlamchi urug‘chiligida birinchi va ikkinchi yilgi oilalarni sinash ko‘chatzorlarida o‘tkazilgan tanlov natijalari tahlil qilingan. Birinchi yilgi ko‘chatzorda 200 ta oila baholanib, 143 ta oila yoki 71,5 foizi tanlovdan o‘tgan. Ikkinchi yilgi ko‘chatzorda esa 143 ta oiladan 107 tasi yoki 74,8 foizi keyingi bosqich talablariga muvofiq deb topilgan. Olingan natijalar soyaning birlamchi urug‘chiligida oilalarni bosqichma-bosqich saralash va istiqbolli urug‘lik materialini ajratib olish muhimligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: soya, «Vodiy jilosi» navi, birlamchi urug‘chilik, oila, sinash ko‘chatzori, tanlash, chiqitga chiqarish, urug‘lik material, seleksiya.

Аннотация. В статье проанализированы результаты отбора семей сои сорта «Водий жилоси» в питомниках испытания семей первого и второго года первичного семеноводства в 2023–2024 годах. В питомнике первого года из 200 семей отбор прошли 143 семьи, что составило 71,5 %. Во втором году из 143 семей отобраны 107 семей, или 74,8 %. Полученные результаты характеризуют последовательность

отбора семей и значение оценки перспективного семенного материала в системе первичного семеноводства сои.

Ключевые слова: соя, сорт «Водий жилоси», первичное семеноводство, семья, питомник испытания, отбор, выбраковка, семенной материал, селекция.

Abstract. This article analyzes the results of family selection for the soybean variety “Vodiy jilosi” in first- and second-year family testing nurseries during 2023–2024. In the first-year nursery, 143 out of 200 families passed selection, representing 71.5%. In the second-year nursery, 107 out of 143 families passed selection, accounting for 74.8%. The results demonstrate the importance of sequential family evaluation and the selection of promising seed material in soybean primary seed production.

Keywords: soybean, “Vodiy jilosi” variety, primary seed production, family, family testing nursery, selection, rejection, seed material, plant breeding.

Kirish. Soya oqsil va o‘simlik moyiga boy bo‘lgan muhim qishloq xo‘jaligi ekinlaridan biri hisoblanadi. Uning don tarkibidagi oqsil va moy miqdori, oziq-ovqat sanoatidagi ahamiyati hamda chorvachilik uchun qimmatli ozuqa manbai ekanligi mazkur ekinni yetishtirish va urug‘chiligini rivojlantirishga bo‘lgan talabni oshiradi [1].

Qishloq xo‘jaligi ekinlari hosildorligini oshirishda navning genetik imkoniyatlarini saqlash, urug‘lik materialning nav tozaligini ta‘minlash va sifatli urug‘liklarni ko‘paytirish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda birlamchi urug‘chilik tizimi alohida o‘rin tutadi. Birlamchi urug‘chilikning asosiy vazifalaridan biri navga xos belgilarni saqlagan holda istiqbolli oilalarni ajratish va keyingi urug‘chilik bosqichlariga saralangan materialni o‘tkazishdan iborat [1, 2].

Oilalarni sinash ko'chatzorlarida o'tkaziladigan tanlovlar navning biologik xususiyatlarini saqlash, navga xos bo'lmagan yoki talablarga javob bermaydigan oilalarni chiqitga chiqarish va urug'lik materialning sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Birinchi yilgi ko'chatzorda dastlabki baholash o'tkazilsa, ikkinchi yilgi ko'chatzorda saralangan oilalarni qayta baholash orqali keyingi bosqichga o'tkazish uchun munosib material tanlab olinadi.

Shu nuqtai nazardan, «Vodiy jilosi» soya navining birlamchi urug'chiligida birinchi va ikkinchi yilgi oilalarni sinash natijalarini tahlil qilish, tanlov samaradorligini qiyosiy baholash hamda istiqbolli oilalar ulushini aniqlash ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqotning maqsadi. Tadqiqotning maqsadi 2023–2024 yillarda «Vodiy jilosi» soya navining birinchi va ikkinchi yilgi oilalarni sinash ko'chatzorlarida o'tkazilgan tanlov natijalarini tahlil qilish, chiqitga chiqarilgan va tanlovdan o'tgan oilalar ulushini aniqlash hamda birlamchi urug'chilikda oilalarni bosqichma-bosqich saralash samaradorligini baholashdan iborat.

Tadqiqot materiallari va uslublari. Tadqiqot materiali sifatida 2023 yilda birinchi yilgi oilalarni sinash ko'chatzorida va 2024 yilda ikkinchi yilgi oilalarni sinash ko'chatzorida «Vodiy jilosi» soya navi bo'yicha olingan tanlov natijalariga oid jadval ma'lumotlaridan foydalanildi.

Tahlil jarayonida har bir ko'chatzordagi jami oilalar soni, tanlov natijasida chiqitga chiqarilgan oilalar soni va tanlovdan o'tgan oilalar miqdori o'rganildi.

Chiqitga chiqarilgan oilalar ulushi esa jami oilalar soniga nisbatan aniqlandi. Olingan ko'rsatkichlar yillar va ko'chatzor bosqichlari bo'yicha qiyosiy-tahliliy usulda baholandi.

Tadqiqot natijalari. 2023 yilda «Vodiy jilosi» soya navining birinchi yilgi oilalarni sinash ko'chatzorida jami 200 ta oila baholangan. Tanlov natijasida 57 ta oila chiqitga chiqarilgan, 143 ta oila esa tanlovdan o'tgan. Bu

dastlabki oilalarning 71,5 foizi keyingi bosqichga o'tkazish uchun saralanganini ko'rsatadi.

1-jadval

**Soyani birlamchi urug'chiligida birinchi va ikkinchi yilgi oilalarni
sinash ko'chatzorlarida o'tkazilgan tanlovlar natijalari
(2023-2024 yil)**

№	Soya navlarining nomi	Jami oilalar soni, dona	Tanlovlar natijasida chiqitga chiqarilgan oilalar soni				Jami	Tanlovdan oʻtgan oilalar	
			1	2	3	4		soni	%
Birinchi yilgi oilalarni sinash koʻchatzori. 2023 yil									
1	Vodiy jilosi	200	14	17	16	10	57	143	71,5
Ikkinchi yilgi oilalarni sinash koʻchatzori. 2024 yil									
1	Vodiy jilosi	143	7	14	8	7	36	107	74,8

2024 yilda ikkinchi yilgi oilalarni sinash ko'chatzorida 143 ta oila bo'yicha tanlov ishlari davom ettirilgan. Ushbu bosqichda 36 ta oila chiqitga chiqarilib, 107 ta oila tanlovdan o'tgan. Natijada tanlovdan o'tgan oilalar ulushi 74,8 foizni tashkil etgan.

1-Jadval ma'lumotlari birinchi yilgi ko'chatzorda tanlovdan o'tgan oilalar ulushi 71,5 foizni, ikkinchi yilgi ko'chatzorda esa 74,8 foizni tashkil etganini ko'rsatadi.

Tanlov natijalarini chuqurroq baholashda birinchi yilgi ko'chatzordagi 200 ta oiladan ikkinchi yilgi ko'chatzorga 143 ta oila o'tkazilgani, ya'ni dastlabki oilalarning 71,5 foizi keyingi sinov bosqichida baholangani muhim ahamiyatga ega. Ikkinchi yilgi sinov natijasida 107 ta oila tanlovdan o'tgan. Bu dastlabki 200 ta oilaga nisbatan 53,5 foizni tashkil etadi.

Mazkur ko'rsatkich ikki yillik saralash jarayonining umumiy natijasini ifodalaydi. Biroq 2024 yildagi 107 ta oilaning barchasi 2023 yilda tanlovdan

o'tgan 143 ta oilaning aynan davomchisi ekanligi oila raqamlari bo'yicha tasdiqlangan taqdirdagina ushbu natijani qat'iy bog'liq ko'rsatkich sifatida talqin qilish mumkin.

Shuningdek, 1-jadvalda chiqitga chiqarilgan oilalar soni to'rtta tanlovlar (1, 2, 3, 4) bo'yicha keltirilgan. Birinchi tanlovda o'simliklarni urug'barg osti rangiga qarab, ikkinchi tanlovda gullarining rangiga qarab oq, oq binafsha, to'q binafsha, gultojilik kabi belgilar asosida o'simliklardan farq qilgan begona hisoblangan shuningdek zararkunandalar bilan kuchli zararlangan, rivojlanishdan orqada qolgan o'simliklar, uchinchi tanlovda dukkaklar shakllanish jarayonlarida bir biridan farq qilgan o'simliklar, to'rtinchi tanlovda pishish bosqichiga o'tganda o'simliklarning barglari tabiiy sarg'ayib to'kilishi, poya, dukkaklardagi tuklarning navga hos tusga-rangga kirishi, dukkaklardagi donning to'la navga xos ko'rinishi (shakli, urug' po'sti rangi, urug' qopchiqni rangi, kattaligi va x.k.) kabi ko'rsatkichlari bo'yicha tanlovlar o'tkaziladi.

Birinchi yilda ushbu ko'rsatkichlar 14, 17, 16 va 10 tani tashkil etib, jami 57 taga teng bo'lgan. Ikkinchi yilda esa 7, 14, 8 va 7 ta oila chiqitga chiqarilgan bo'lib, ularning yig'indisi 36 tani tashkil etgan. Bu raqamlar jadvaldagi umumiy natijalar bilan mos keladi.

Birlamchi urug'chilikda oilalarni tanlash jarayonini takomillashtirish uchun har bir oila bo'yicha alohida hisob yuritish, ularning morfologik belgilari, pishish davri, o'simlik mahsuldorligi, dukkaklar soni, urug' vazni va boshqa navga xos xususiyatlarini qayd etish maqsadga muvofiq. Bunday ma'lumotlar keyingi bosqichlarda oilalarni qiyosiy baholash va urug'lik materialni tanlashda ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi [1, 2].

Hulosa. 2023–2024 yillarda «Vodiy jilosi» soya navining birlamchi urug'chiligida birinchi va ikkinchi yilgi oilalarni sinash ko'chatzorlarida o'tkazilgan tanlov natijalari asosida quyidagi hulosalarga kelindi:

1. 2023 yilda birinchi yilgi ko'chatzorda jami 200 ta oila baholanib, ularning 143 tasi yoki 71,5 foizi tanlovdan o'tgan. Chiqitga chiqarilgan 57 ta oila umumiy oilalarning 28,5 foizini tashkil etgan.

2. 2024 yilda ikkinchi yilgi ko'chatzorda 143 ta oiladan 107 tasi yoki 74,8 foizi tanlovdan o'tgan. Chiqitga chiqarilgan 36 ta oila ulushi 25,2 foizga teng bo'lgan.

3. Ikkinchi yilgi ko'chatzorda tanlovdan o'tgan oilalar ulushi birinchi yilgi ko'rsatkichga nisbatan 3,3 foiz punktga yuqori bo'lgan. Bu natija ikkinchi bosqichdagi saralash ko'rsatkichlarining nisbatan yuqori ekanligini ifodalaydi.

4. Dastlabki 200 ta oilaga nisbatan ikkinchi yilgi ko'chatzorda tanlovdan o'tgan 107 ta oilaning ulushi 53,5 foizni tashkil etgan. Mazkur ko'rsatkich bosqichma-bosqich saralashning umumiy natijasini tavsiflaydi.

5. «Vodiy jilosi» soya navining birlamchi urug'chiligida istiqbolli oilalarni saralashni davom ettirish, ularning navga xos morfologik va xo'jalik uchun qimmatli belgilarini baholash hamda urug'lik materialning nav tozaligini ta'minlash bo'yicha tizimli ishlarni olib borish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fehr W. R. Principles of Cultivar Development. Volume 1: Theory and Technique. New York: Macmillan Publishing Company, 1987.
2. Poehlman J. M., Sleper D. A. Breeding Field Crops. 4th edition. Ames, Iowa: Iowa State University Press, 1995.